КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ШАМІГОВ Андрій Олександрович

УДК [786.8+398] (477)

ОСОБЛИВОСТІ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ФОЛЬКЛОРУ В ОРИГІНАЛЬНІЙ МУЗИЦІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ДЛЯ БАЯНА СОЛО (ФОЛЬКЛОРНИЙ НЕОРОМАНТИЗМ, НЕОФОЛЬКЛОРИЗМ, НОВА ФОЛЬКЛОРНА ХВИЛЯ)

26.00.01 – теорія й історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор **Іваницький Анатолій Іванович,** Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор **Афанасьєв Юрій Львович,** Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри мистецтвознавства та експертної діяльності;

кандидат педагогічних наук, доцент **Душний Андрій Іванович,** Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу, Міжнародна академія наук педагогічної освіти, член-кореспондент.

Захист відбудеться «27» січня 2012 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українське баянне виконавство, педагогіка і творчість мають сформовану традицію, здобутки й надбання, неповторне національне обличчя. За період формування, існування й еволюції українська професійна академічна баянна школа здійснила значний поступ від аматорсько-фольклорного ужиткового до камерно-інструментального музичного мистецтва країни. Удосконалився інструментарій, підвищився рівень виконавської майстерності, сформувалася педагогічна концепція, розбудовано багаторівневу мережу фахового викладання баяна в музичних навчальних закладах. Усі ці чинники сприяли розвитку концертного та педагогічного репертуару, який становлять переклади інструментальних композицій (різних авторів і стильових напрямів) та оригінальні твори вітчизняних і зарубіжних композиторів.

Внесок української оригінальної баянної літератури у виконавський репертуар музикантів є вагомим, тож його обсяг і художня вартість потребують ґрунтовного аналізу, художньої оцінки та з'ясування значимості в контексті європейського інструментального, зокрема баянного музичного мистецтва.

Нині спостерігаємо таку тенденцію в еволюції репертуару для народних інструментів, коли, виокремившись із фольклорної інструментальної практики зі специфічною жанровістю, вони оминають етап академізації – опанування форм, різновидів і виразових засобів, питомо притаманних суто академічній музичній культурі, та виходять на рівень органічного синтезу, виявляючи фольклорну природу на якісно новому щаблі.

Будь-яка загальна тенденція еволюції культури реалізує себе в різних країнах залежно від ступеня суспільного розвитку, соціальних передумов, культурологічної ситуації. Так було, наприклад, з усіма відомими стильовими епохами: часова нерівномірність їхнього прояву в Італії, Франції, Німеччині загальновідомі. Проте типологічно це були схожі процеси, на що вказує подібність, а то й збіг поглядів, естетичних позицій, висловлюваних незалежними один від одного митцями. Це ж стосується й ідей національного в мистецтві, плекання яких є важливою потребою.

Вітчизняна баянно-акордеонна література містить потужний масив фольклорно орієнтованих композицій, які становлять вагому частину концертних програм виконавців-професіоналів та є навчально-дидактичним матеріалом навчальних закладів різних рівнів. Проте за наявності значного масиву праць, у яких висвітлено баянне музичне мистецтво, недостатнім залишається дослідження аспектів опосередкування фольклорного матеріалу у творчості українських композиторів для цього інструменту. Більшість робіт спрямовано на історичні аспекти еволюціонування академічного концертного чи дидактичного баянно-акордеонного репертуару як окремого явища (В. Кужелєв, А. Сташевський) або в контексті народно-інструментального виконавства (С. Калмиков), педагогіки (М. Різоль),

творчості (Р. Безугла, М. Давидов, М. Імханицький). Досліджувану тему з позицій регіональних виконавських шкіл розглядають Т. Большакова, А. Душний, В. Євдокімов, Ю. Несвіт, Л. Понікарова та ін. Стильові, образно-технічні, жанрові та формотворчі особливості фольклорно орієнтованих композицій проаналізовано як локальні аспекти та дотичні лінії вивчення в контексті вияву народно-музичної основи в баянній творчості окремих композиторів (С. Борисов, К. Герасимовська, О. Кононова, О. Литвинов, А. Назаренко, А. Семешко) чи окремих мистецьких напрямів (М. Булда, В. Власов, С. Карась, В. Мурза, Я. Олексів, Г. Синянська, І. Ященко). Проте нині відсутній комплексний розгляд еволюції та специфіки залучення й функціонування фольклорного матеріалу в доробку українських композиторів для баяна з погляду впливу народно-інструментальної, гармошечної традиції, опанування норм європейського та національного академічного інструментального мислення, модерного мистецького експерименту, особливостей вияву авторської індивідуальності, що зумовлює **актуальність** обраного напряму дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах державної комплексної програми Міністерства культури України, а також згідно з планом науково-дослідної роботи Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (державний реєстраційний № 0107U009539), фаховими дослідженнями кафедри теорії та історії мистецтв КНУКіМ.

Метою дослідження є з'ясування особливостей та принципів фольклорного мислення у творах для баяна соло з погляду їхньої стилістики й особливостей синтезу національно-фольклорних традицій і рис європейського професійного мистецтва, поданих через призму творчої індивідуальності (стилістики, формотворення, жанрових пріоритетів, ужиткового призначення).

Відповідно до поставленої мети робота передбачає вирішення таких **завдань:**

- окреслити ступінь дослідженості проблеми в сучасному музикознавстві;
- визначити специфіку різновидів перетворення фольклору у професійній композиторській творчості України для баяна соло;
- встановити періодизацію пріоритетів стильових орієнтирів у творчому доробку композиторів України;
- класифікувати прояви фольклорного мислення у характері програмності, стилістиці, семантиці національної та етнорегіональної специфіки, жанрових ознаках, принципах розвитку, виразових засобах;
- класифікувати способи поєднання фольклорного мислення з іншими стильовими орієнтирами (у контексті фольклорного романтизму, неостилістики, в умовах стильової гри, стилізації, постмодерному мисленні);

- навести приклади оригінального індивідуального трактування фольклорних першоджерел на найбільш яскравих зразках сольної баянної творчості;
- визначити місце, масштаб і значимість фольклорно орієнтованого сольного баянного доробку в сучасній сольній оригінальній баянній творчості українських композиторів.

Об'єкт дослідження – професійна оригінальна творчість українських композиторів для баяна.

Предмет дослідження – особливості опосередкування музичного фольклору у творчості композиторів для баяна соло.

Методами дослідження є: аналітичний – у вивченні наукової літератури; історичний – в аналізі особливостей розвитку фахової освіти, традицій виконавства та формування засад баянної творчості в контексті мистецько-культурного життя України; ретроспективний і структурно-системний – в аналізі джерел; теоретичний – у вивченні концептуальних засад творчої діяльності, які проявляються у взаємозв'язку митців різних композиторських шкіл та яскравих представників баянного виконавства; компаративний – у зіставленні засад фольклорного мислення з погляду стилістики й індивідуальної композиторської творчості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в ньому вперше:

- здійснено спробу дослідження баянної композиторської творчості з позиції втілення фольклорних принципів;
- виявлено особливості; риси індивідуального творчого методу й засоби втілення фольклорних моделей і семантичних ознак у руслі особистого бачення й унікальності інтерпретації різних жанрових груп;
- визначено специфіку множинності концепцій переосмислення фольклорної основи в українській баянній літературі;
- окреслено відмінності трактування фольклору в межах різних стильових систем, синтетичних стильових моделей та в контексті постмодерної естетики;
- зроблено жанрову і стильову класифікацію, виокремлено етапи у фольклорно орієнтованій баянній творчості композиторів України в роки незалежності, прояву в ній національної традиції.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості використання дисертації у викладанні курсів «Історія української музики», «Сучасна музика», «Основний музичний інструмент», «Спеціальний інструмент», «Народна музична творчість», «Аналіз музичних творів», «Виконавська інтерпретація», «Художня культура України», «Історія баянного виконавства», у курсах із педагогічного репертуару, а також у якості аналітично-методичних матеріалів для виконавців-інтерпретаторів.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методичні положення дисертації пройшли апробацію на засіданнях кафедр Київського

національного університету культури і мистецтв, а також у виступах на всеукраїнських науково-практичних конференціях «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (ДДПУ ім. І. Франка, 2009 та 2010, м. Дрогобич), «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть» (ДДПУ ім. І. Франка, 2010, м. Дрогобич), «Українське музикознавство в контексті Болонського процесу» (ЛНМА ім. М. Лисенка, 2010, м. Львів) та міжнародних науково-практичних конференціях «Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть» (ДДМУ ім. В. Барвінського, 2009, м. Дрогобич), «Актуальні питання баянно-акордеонного виконавства та педагогіки в мистецьких навчальних закладах» (ЛНПУ ім. Т. Шевченка, 2009, м. Луганськ).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено у 8 публікаціях, із них 4 – у провідних фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Список джерел містить 253 позиції, з них нотографії – 13 позицій. Загальний обсяг дисертації – 219 сторінок, з яких 162 – основний текст дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито сутність і стан її наукової розробки, сформульовано мету і завдання дисертації, визначено її новизну, теоретико-методологічну базу, теоретичне і практичне значення, конкретизовано практичну цінність наукової праці, наведено дані щодо апробації основних положень у виступах на конференціях, тезах та публікаціях у затверджених ВАК України збірниках наукових праць.

РОЗДІЛ І – «Історичний огляд формування засад сольного інструментального виконавства і творчості для баяна» – має чотири структурних підрозділи. Перший із них – «Фольклор у баянній творчості: джерелознавчий і термінологічний аспекти» – містить огляд визначальних груп музикознавчої літератури, дотичних до обраної проблематики: це праці, у яких досліджено народно-інструментальну, зокрема баянну творчість та виконавство, а також роботи, які стосуються формотворчих принципів і жанрових різновидів творчості, розробки з теорії музичних стилів, стильових спрямувань, неостилістики, дослідження, у яких розглянуто методи і способи співвідношення композиторської і фольклорної основ. Уточнено термінологічний апарат з огляду на те, що визначення категорій стилістики в українському та російському музикознавстві нерідко мають множинні чи варіантні трактування: фольклорного напрямку романтизму, неоромантизму, фольклоризму, неофольклоризму, нової фольклорної хвилі та фовізму як стильових моделей, у яких органічно і численно представлено фольклорний матеріал.

У другому підрозділі – «Огляд виготовлення, конструктивного вдосконалення інструменту та професіоналізації концертного виконавства й баянно-акордеонної фахової освіти в Україні» – проаналізовано процес еволюції, конструктивних видозмін гармоніки у фольклорно-побутовому музикуванні, який докорінно змінив соціальне призначення баянного мистецтва, форми конвертування, його репертуарний склад, а також класифіковано його визначальні чинники.

У третьому підрозділі – «Етапи становлення професійного інструментального баянного репертуару» – матеріал структуровано у п'ять етапів, згідно з основними здобутками в галузі академізації та професіоналізації відносно фольклорно орієнтованих композицій: від побутово-розважального репертуару безписемної традиції середини XIX – поч. XX ст. до засвоєння складових фольклорного, аматорського, естрадно-розважального напрямів оригінальним концертно-професійним мистецтвом на рівні жанрових, формотворчих, виразових складових у творчості фахових композиторів та виконавців-практиків на початку XXI ст.

Заключний підрозділ – «Фольклоризм в українських методичних посібниках та дидактичній літературі для баяна» – містить огляд навчальної репертуарної бази від шкіл та самовчителів другої половини XIX ст. (через посібникові видання, з розділами технічних вправ і рекомендацій другої половини XIX–XX ст.) до формування програмних вимог національної професійної баянної педагогіки, видання репертуарних збірок для аматорського й фахового навчання та підручників, у яких поєднано принципи академічної педагогіки та специфіку естрадно-джазового виконавства. Усвідомлено незаперечною є потреба вирішувати завдання національної спрямованості освіти шляхом вивчення і використання фольклорного матеріалу в процесі підготовки студентів до майбутньої виконавської діяльності.

РОЗДІЛ ІІ – «Фольклорно орієнтовані композиції в основних жанрових різновидах української баянної літератури» – висвітлює усталеність позиції щодо її трактування як самостійної гілки академічного камерно-ансамблевого виконавства з усіма притаманними йому ознаками, надбаннями та принципами композиторського мислення. Творчість українських композиторів для баяна протягом усієї історії підтвердила сутнісне значення фольклорного підґрунтя, оскільки її чималу кількісну частку становлять твори, ініціювальною основою для виникнення яких став народномузичний тематизм (українські, російські, іспанські, молдавські, румунські семантико-символічні, глибинні пласти обрядового фольклору, архаїчні інтонації). Аналізуючи доробок українських митців для баяна соло, позначений фольклорною характерністю, можна виокремити ряд жанрових груп: мініатюри, цикли, масштабні концертні п'єси, сюїти, рапсодії та різновиди сонатних форм. Жанрова класифікація зумовила поділ розділу на чотири підрозділи з підпунктами відповідно до субжанрових підгруп.

У першому підрозділі – «Мініатюри» – розглянуто кількісно велику частину баянного репертуару, актуальну протягом усього еволюційного шляху,

що представлений серед творів і концертного, і дидактичного призначення. У них традиційний баянний репертуар представлено найконсервативніше. У цій жанровій категорії можна виокремити три основні групи: побутово-танцювальні п'єси на українському фольклорному матеріалі (гопак, козачок, метелиця, полька, горличка, хоровод та етнохарактерні тропотянка, коломийка, аркан, гуцулка), які походять від традиційного гармошечного виконавства, орієнтованого на ужитково-розважальні запити широкої демократичної аудиторії; обробки пісень і танців, створені власне для концертного виконання, зорієнтовані на майстерність роботи з фольклорною тематикою; композиції, які містять опосередкування семантично-інтонаційного словника фольклорних засобів інших народів (чим зумовлене звертання до російського, циганського, молдавського, єврейського, тірольського, угорського, німецького етнічних матеріалів).

Аналіз іншої жанрової підгрупи нециклічних композицій містить підрозділ «Твори концертного репертуару». До цієї групи належать великі концертні п'єси, які виникли через потребу віртуозного професійного виконавства: типові для раннього періоду формування баянної літератури варіаційні цикли на народні теми, серед яких фактурні, вільні романтичні й концертні варіації та інші концертні жанри – фантазії на фольклорні теми, концертні п'єси, які за масштабом, емоційною амплітудою, драматургією переростають мініатюру, однак не демонструють ознак циклічності (наприклад, «Українське каприччіо» В. Підгорного, концертна п'єса на тему української народної пісні «Гандзя» В. Булавка, «Свято на Молдаванці» В. Власова, «Дума-імпровізація», «Бассо-остинато», І. Шамо, «Українська акварель» В. Гальчанського). Окрему групу становлять одночастинні композиції, що традиційно входять до віртуозного концертного репертуару, не виявляючи тенденцій до циклізації чи є на межі одночастинності й циклічності в процесі формотворення. Визначальною рисою творів цієї групи є орієнтація на концертність – віртуозність, імпровізаційність, яскраво контрастне зіставлення різнотемних розділів, демонстрація технічно-виражального потенціалу інструменту, його оркестральність, тембральне багатство, свобода у трактуванні жанрових, стильових та структурних моделей. Такими є жанри концертної пісенної чи танцювальної фольклорної обробки та парафразу, експромту, скерцо, балади, рапсодії, концертно-віртуозної програмної п'єси.

Наступний підрозділ – «Цикли» – позиціонує багаточастинні композиції на підставі структурно завершених мініатюр як проміжного жанрового різновиду. Цикли різняться за масштабами й типом внутрішньої архітектоніки. Циклічність у них представлено різними типами організації, де об'єднувальними чинниками є єдність жанру, образності, типу програмності, наскрізність розвитку, дидактичних цілей (у випадку збірок педагогічного репертуару). Окрему підгрупу становлять малі цикли (парні, цикли-триптихи, квазі-сонатні) та масштабні (цикли-зошити), а також альбоми, для яких притаманне складне внутрішнє структурування і значна автономія складових.

Численно представленими в досліджуваній групі баянного репертуару є сюїти, що природно випливає з етимології жанру, похідного від традицій фольклорного музикування. Будова твору у формі сюїти – послідовності контрастних самостійних завершених частин, стала свідченням опосередкування європейської інструментальної традиції. Як і соната, сюїта стала полем для творчого експерименту в опануванні особливостей формотворення і різнотипної стильової орієнтації.

У заключному підрозділі – «Соната та її різновиди в баянній музиці сучасності» – доведено, що фольклорний чи похідний від фольклорного тематизм характеризує велику групу сонат і сонатних різновидів для баяна соло. Оскільки цей жанр є зразком суто академічного мистецтва, то в національних культурах Європи він має двоїсте трактування: у контексті традиції чи в розрізі національно специфічного опосередкування жанру нерідко ці два напрями синтезуються. Звернення митців до сонатності свідчить насамперед про наявність високого рівня академізації музичного мистецтва, що є тенденцією в історії народно-інструментальної культури України XX–XXI ст. Зростання чисельності, різноманітність утілень, частота звертань до сонатного жанру в українській композиторській творчості для народних інструментів стали свідченням репертуарних потреб представників народно-інструментального виконавства, а також дидактичних форм у вітчизняній педагогіці. Соната та її різновиди у сольному баянному репертуарі українських музикантів представлені численними зразками, зокрема значна частка цього переліку – твори із опосередкуванням народнопісенного тематизму. Жанрову групу становлять зразки різнотипних сонатних циклів: класичного тричастинного, багаточастинного сюїтного, парного необарокового, одночастинного поемного, одночастинного рапсодичного типів, де фольклорний матеріал трактовано як інтонаційну основу тематизму, комплексу семантичних ознак певної жанрової моделі національної народної музичної культури, семіотичної цитати, уособлення світоглядної системи нації та епохи.

РОЗДІЛ ІІІ – «Стилістика та синтез національно-фольклорних традицій щодо європейського професійного мистецтва» – структуровано в шість підрозділів згідно зі стильовими орієнтирами, які принципово різняться методами опосередкування фольклорного матеріалу в межах системи художніх засобів. Перший підрозділ – «Фольклорний романтизм» – розглядає зразки баянного репертуару, якому притаманна установка на фольклор, як на шлях пізнання національної ментальності, поетизація та естетизація народнопісенних зразків у руслі поєднання з ознаками і надбаннями романтичного професійного мистецтва. З погляду втілення у виразових засобах – це підпорядкування фольклорних жанрів усталеній ладовості, квадратності, наділення їх рисами жанрових ознак професійного європейського музичного мистецтва, що притаманно зразкам творчості М. Різоля, В. Дікусарова, В. Подгорного.

Неофольклоризм характерний ряду творів В. Зубицького, А. Гайденка, В. Власова, В. Рунчака, що розглядається в другому однойменному підрозділі. Змістом його модерністської філософсько-естетичної основи є тяжіння до збереження автентичності, замилування первинністю, оригінальністю сутності народної творчості, інтерес до давніх архаїчних пластів. Стилістиці притаманне бережне ставлення фольклорного першозразка, метро-ритмічної, ладової специфіки, пошук цікавих фактурних рішень до створення колориту фольклорного середовища.

Третій підрозділ – «Неоромантизм» – присвячено огляду композицій у відповідній стилістиці, представленій у баянному мистецтві доробком К. Мяскова, Ю. Шамо, Г. Шендерьова, якому притаманна ретроспективна алюзія ознак романтичної стилістики (зацікавленість внутрішнім світом героя-митця, сповідальність, монологічність, звертання до жанровості інтермецо, ноктюрну, етюду-картини, скерцо, пісні без слів, балади, синтетичних форм поемного типу, психологічного підтексту, досягненого специфічними фактурними типами, альтераційно загостреної гармонії). Однак усі ці засоби поєднуються з розширеною тональністю, новітніми технічними прийомами.

У четвертому підрозділі – «Неостилістика інших видів та фовізм» – розглянуто необароковий стильовий напрям, для якого характерне звертання до жанрів партити, фуги, токати, пасакалії, застосування поліфонічних методів розвитку матеріалу в посднанні з новітньою музичною мовою. У баянній літературі він утвердився в 1970–1980-ті рр., що пов'язано з діяльністю молодих солістів-виконавців – В. Булавка, В. Зубицького, В. Стецуна, Я. Ковальчука, А. Семешка, С. Грінченка, Ю. Федорова. За їх ініціативи і співучасті до творчого процесу долучилися композитори без практичного виконавського досвіду – В. Бібік, Г. Ляшенко, Ю. Іщенко, О. Щетинський, які планомірно опановували баянні циклічні форми (партити, сонати, сюїти). Народнопісенні джерела, первісна, стихійна сила музичних образів поєднано тут із науковим підходом до стародавніх фольклорних пластів як до джерела нової музичної виразності, що викликало потребу синтезу чи трансформації у фовізм.

У п'ятому підрозділі – «Нова фольклорна хвиля» – здійснено аналіз баянних композицій, у яких реалізовано метод широкого використання інтонаційних, ритмічних, ладових елементів, почерпнутих у народній музиці і вільно асимільованих композиторами без будь-яких цитатних відповідників. Нову фольклорну хвилю представлено творами В. Зубицького, К. Мяскова, А. Гайденка, почасти В. Власова. Фольклорна основа в них виражається через символіку фольклорного жанру у його інструментальній традиції, різнопланових поліінструментальних етнофонічних звуконаслідуваннях, етнохарактерному тембральному образі фольклорних інструментальних ансамблів. До семантичних елементів народно-виконавської традиції залучається відтворення специфічних виконавських прийомів, властивих аматорському міському музикуванню на тулках, саратовських, бологоєвських «вєнках», «черепашках». Специфіку засобів доповнюють також

відтворення прийомів етнорегіонального інструменталізму (трембітань, награвань на флоярі, дуді, корбовій лірі). У межах стильової системи нової фольклорної хвилі митці послуговуються й засобами цитатної алюзії (як різновиду непрямої цитати, специфічних фольклорних «знаків», що зумовлюють усталений асоціативний ряд).

Наступний підрозділ – «Стилізація, полістилістика, стильова гра і семіотична фольклорна цитата, кіч, естрадно-фольклорний напрям» – розкриває методи трактування фольклору, які нерідко мають місце у творах баянного репертуару в синтетичних стильових формах поряд з вищепереліченими, оскільки в музиці другої половини XX ст. до синтезу чи навпаки, протиставлення, залучаються неостилістика, фовізм, естрадно-джазове музичне середовище, в контексті яких фольклорна тема набуває значення семіотичного знаку (їх можемо відзначити в композиціях В. Власова, А. Білошицького). Окремо позиціонують таку ділянку масової культури, як кіч, що зумовлює соціально-семантичні функції, які відповідають засадам «високого мистецтва» – парадоксальне зіткнення умисно безпретензійного, надміру невідповідного матеріалу (зокрема фольклорного тематизму як семантичного штампу) із глибоко концепційним у контексті реалізації серйозного ідейного задуму, наповнення спрощеним тиражним матеріалом семіотично знакового жанру чи форми.

Естрадно-фольклорний напрям розглянуто як полістильову групу, що творить окрему лінію серед жанрових спрямувань естрадно-джазового репертуару другої половини XX ст. До неї належать обробки, фантазії, варіації на народні теми, танцювальні мелодії, концертні п'єси, у яких поєдналися ознаки естрадно-джазової музики (на що вказують особливості фактурного викладу, гармонічної мови, ритміки, риси диксиленду, босса-нови, бугі-вугі, свінгу) та національно-фольклорний тематизм. Народномузичні риси разом із джазовою стилістикою найяскравіше виявилися у творчості В. Подгорного, В. Власова, А. Гайденка, В. Рунчака, А. Білошицького, В. Зубицького.

У **Висновках** підсумовано основні положення дослідження в аспекті вияву особливостей та принципів фольклорного мислення в баянних композиціях українських митців з огляду на їхню стилістику та специфіку синтезу національно-фольклорних традицій і рис європейського професійного мистецтва, поданих крізь призму творчої індивідуальності (формотворення, жанрові пріоритети, ужиткове призначення).

Приклади оригінального індивідуального трактування фольклорних першоджерел розглянуто на яскравих зразках сольної баянної творчості, зокрема широко представлених жанрів мініатюри, концертної п'єси, фантазії, варіацій. Проаналізовано варіації на тему українських народних пісень «Дощик» М. Різоля, «Подоляночка» та «У Харкові дощ іде» В. Гальчанського, «Ой, за гаєм, гаєм», «Взяв би я бандуру» В. Власова. Розглянуто численні різновиди циклу: зошита, триптиха, диптиха (сюїта-зошит «Давньокиївські фрески» та «Фольк-зошит»

А. Сташевського, цикли «Дружба народів» К. Мяскова та «Прикарпатські візерунки» Е. Мантулєва), а також субжанрові форми сюїти («Російська сюїта» Г. Шендерьова, триптих «Вечір у горах», «Палеські замальовки», А. Гайденка, сюїта № 1 «Пори року» (українська), № 3 «Іспанська», № 4 «Із глибини століть» (давньоруська) А. Білошицького, «Карпатська сюїта», дитяча сюїта № 3 «Українська» В. Зубицького, «Три фольклорні п'єси» В. Рунчака), сонатні різновиди (соната на західноукраїнські теми, соната № 2 «Предковічні відлуння» А. Гайденка, соната-експромт «Буковинська» В. Власова, соната № 2 «Слов'янська» В. Зубицького).

Визначено специфіку різновидів переосмислення фольклору в професійній композиторській творчості України для баяна соло. Фольклорну основу в сучасній баянній літературі представлено в різноманітних іпостасях:

1. На рівні фольклорно-інструментальної традиції:

- як відтворення жанрів, властивих особливому різновиду міського фольклору – гармошечно-баянному репертуару;
- з погляду засвоєння традицій і прийомів музикування в інструментальних ансамблях, а також на інших народних інструментах, наслідування особливостей їх строю (гармошка, балалайка, шарманка, бубонці, флояра, сопілка трембіта, цимбали, дримба, волинка, кобза, бандура, лірницькі бурдони, троїсті музики);
- як опосередкування пісенно-мелодичних типів та їхніх специфічних жанрових ознак, силабічної організації ритміки, проектування поетичного тексту на синтаксис і сферу інструментальної виразовості, втілення національних та регіональних форм гуртового співу.

2. На рівні загальних музично-фольклорних рис:

а) опора на певні інструментальні та вокальні жанрові моделі музичного фольклору, зумовлені обраним першозразком чи комплексом його типологічних ознак (у творах з оригінальним тематизмом без цитування):

- ужитково-танцювальна музика національного, регіонального, інонаціонального (зокрема ужиткового, ретро- та естрадного як складових чи похідних від культури міського фольклору) різновидів: метелиця, гопак, козачок, гуцулка, коломийка, аркан, камаринська, хора, коло, босса-нова, вальс;
- інструментальна традиція обрядового, сигнального, комунікативного призначення, спроектована на баянний словник (пастуші награвання, трембітові сигнали, дзвоніння);
- календарно-обрядові пісні, епічні історичні та баладні жанри, лірична, жартівлива, ігрова, танцювальна пісня, пісня-романс;

б) орієнтація на семантичні ознаки національного, регіонального, інонаціонального фольклорного словника на рівні структури і принципів формотворення, ритмоінтонаційного комплексу, фактурних прийомів, ладовості;

в) створення семіотично значимої пізнаваної тембральної, стильової чи умовно-екзотичної фольклорної моделі.

Визначено періодизацію пріоритетів стильових орієнтирів у творчому доробку композиторів України для баяна соло: у період 1940–1960-х рр. більшості композицій баянного репертуару притаманні риси фольклорного романтизму; 1970–1980-ті роки – період стильового оновлення і збагачення народно-інструментальної літератури, що досягла значних успіхів на шляху професіоналізації та академізації із засвоєнням стильових систем неофольклоризму, «нової фольклорної хвилі», фовізму та неоромантизму, зародження і поширення естрадно-академічного спрямування. Кінець 1970-х – 1990-ті рр. – етап опанування необарокових жанрових моделей та розвитку естрадно-джазового напряму із застосуванням фольклорних інтонем і семантичних моделей. Прийоми стильової гри, цитати, полістилістики, кічу в поєднанні з ускладненням гармонічної мови, колористикою, фонізмом, сонорикою, складною метричною організацією, політональністю, поліфункціональністю, поліфонізацією, поліпластовістю засвідчують входження баянного камерного мистецтва в епоху постмодерну, що зумовлено співпрацею провідних фахових композиторів з визначними українськими баяністами-виконавцями та залученням української баянної культури в контекст євроінтеграційних процесів зламу XX–XXI ст.

Здійснено класифікацію проявів фольклорного мислення в характері програмності, стилістиці, жанрових ознаках, принципах розвитку, виразових способах поєднання фольклорного мислення з іншими стильовими орієнтирами (в контексті фольклорного романтизму, неостилістики, в умовах стильової гри, стилізації, постмодерному мисленні).

На рівні формотворення:

1. Фольклорна обробка, у якій збережено образ, структуру і виразові засоби першоджерела (обробка-гармонізація).

2. Інтонаційне ядро-initio для подальшого розвитку засобами, що синтезують ознаки народно-виконавської традиції і професійного мистецтва (вільна обробка, варіації, фантазія, парафраз).

3. Тематика в академічних жанрах, орієнтованих на певні стильові особливості (фольклорний романтизм, неокласицизм, неоромантизм, необароко, фовізм).

На когнітивно-символічному рівні:

1. Комплекс інтонаційних, ритмічних, жанрових, ладових ознак, які створюють алюзію певного загальнонаціонального жанрового прототипу чи регіонального фольклорного діалекту (нова фольклорна хвиля), а також інонаціонального народно-музичного джерела.

2. Цитата-символ чи семіотичний знак, зумовлений жанровими ознаками чи образністю літературного тексту.

3. Етнохарактерний матеріал чи комплекс засобів, уведений в екзотичне, інонаціональне середовище, стилізацію позаакадемічних форм музикування за принципом парадоксу (джазова, естрадна, ретрокомпозиція).

4. Складова полістильового комплексу, де фольклорна основа – окремий компонент у творі з різними стильовими системами.

Фольклорно орієнтований сольний баянний доробок у сучасній оригінальній творчості українських композиторів є вагомою складовою національної народно-інструментальної традиції, оскільки органічно віддзеркалює питому природу інструменту в його першопочатковій ужитково-розважальній соціальній функції і втілює еволюційний шлях баяна в опануванні академічної інструментальної традиції. Ознаки першої залишають відбиток на жанрово-стильових моделях та компонентах музичної мови, які є притаманними його виконавському репертуару протягом розвитку, однак у XXI ст. вони трансформуються і реалізуються у складі новітніх синтетичних стильових орієнтирів із залученням широкого спектру виразово-технічних засобів удосконаленого інструменту і наймодернішої музичної мови як засобу творення певного семіотичного поля, утвореного жанром, змістом та ритмоінтонаційною основою фольклорного джерела.

ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шамігов А. Стилістика та особливості синтезу національно-фольклорних традицій і рис європейського професійного мистецтва в українській сольній баянній музиці / А. Шамігов // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; редкол. В. Г. Чернець (голова) [та ін.]. – К. : Міленіум, 2008. – Вип. 21. – С. 279–285.

2. Шамігов А. Опосередкування фольклорного матеріалу в сонатах для баяна українських композиторів / А. Шамігов // Музикознавчі студії : Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. / Ред.-упор. О. Катрич, А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. 21. – С. 143–148.

3. Шамігов А. Основні жанрові різновиди фольклорно орієнтованих композицій у контексті українського баянного репертуару / А. Шамігов // Наукові записки Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка та НМАУ ім. П. Чайковського. – К. : НМАУ, 2009. – № 1 (20). – С. 72–76. –(Мистецтвознавство).

4. Шамігов А. Особливості вияву фольклорного начала у баянних композиціях естрадно-джазового напряму / А. Шамігов // Науковий вісник НМАУ ім. П. Чайковського : Музичне виконавство і педагогіка : історія, теорія, інтерпретаційні аспекти композиторської творчості / Автори проекту, ред.-упор. : М. А. Давидов, В. Г. Сумароков. – К. : НМАУ, 2011. – Вип. 96. – С. 254–263.

5. Шамігов А. Особливості трактування сюїтного циклу в творах українських митців для баяна соло з позицій втілення фольклорного начала / А. Шамігов // Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX – XXI століть :

Збірник матеріалів ІІ міжнародної наук.-практ. конфер. (ДДМУ ім. В. Барвінського, 25. 03. 2009, м. Дрогобич) / [Ред.-упор. А. Душний, Б. Пиц, С. Карась]. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 111–116.

6. Шамігов А. Трактування фольклорного першоджерела у жанрі сольної баянної фантазії в доробку українських композиторів / А. Шамігов // Молодь і ринок : щомісячний наук.-пед. журнал. – 2009. – Трав. – № 5 (52). – С. 124–129.

7. Шамігов А. Основні жанрові групи української баянної літератури в контексті зразків фольклорно орієнтованих композицій / А. Шамігов // Актуальні питання баянно-акордеонного виконавства та педагогіки в мистецьких навчальних закладах / [Ред.–упор. та відп. за випуск А. Я. Сташевський]. – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – Вип. 4. – С. 89–93.

8. Шамігов А. Стилістика та особливості синтезу національно-фольклорних традицій і рис європейського професійного мистецтва / А. Шамігов // Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть : Збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської наук.-практ. конфер. (ДДПУ ім. І. Франка, 19. 03. 2010, м. Дрогобич) / [Ред.-упор. А. Душний, Б. Пиц]. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – С. 89–96.

АНОТАЦІЯ

Шамігов А. О. Особливості опосередкування фольклору в оригінальній музиці українських композиторів для баяна соло (фольклорний неоромантизм, неофольклоризм, нова фольклорна хвиля). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства зі спеціальності 26.00.01 – теорія й історія культури. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2011.

У дисертації розглянуто специфіку вияву характерних ознак і принципів фольклорного мислення в баянних композиціях українських митців з огляду на їхню стилістику та специфіку синтезу національно-фольклорних традицій, а також риси європейського професійного мистецтва, які подані крізь призму творчої індивідуальності (формотворення, жанрові пріоритети, ужиткове призначення).

Приклади оригінального індивідуального трактування фольклорних першоджерел розглянуто на яскравих зразках сольної баянної творчості. Доробок українських митців для баяна соло, позначений фольклорною характерністю, розглянуто в межах жанрових груп: мініатюри, цикли, масштабні концертні п'єси, сюїти, рапсодії та різновиди сонатних форм. Здійснено класифікацію проявів фольклорного мислення в характері програмності, у стилістиці, жанрових ознаках, принципах розвитку, виразових способах поєднання фольклорного мислення з іншими стильовими орієнтирами (в контексті фольклорного романтизму, неостилістики, в умовах стильової гри, стилізації, постмодерному мисленні).

Визначено специфіку різновидів перетворення народно-музичної основи в сучасній баянній літературі на когнітивно-символічному рівні, фольклорно-інструментальної традиції, засад формотворення.

Ключові слова: народно-інструментальне мистецтво, національно-фольклорні традиції, етнофонічні звуконаслідування, естрадно-джазовий напрям, баянний репертуар.

АННОТАЦИЯ

Шамигов А. А. Особенности опосредствования фольклора в оригинальной музыке украинских композиторов для баяна соло (фольклорный неоромантизм, неофольклоризм, новая фольклорная волна). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2011.

В диссертации рассмотрена специфика проявления особенностей и принципов фольклорного мышления в баянных произведениях украинских композиторов с учётом их стилистики и специфики синтеза национально-фольклорных традиций и черт европейского профессионального искусства, преломленных сквозь призму творческой индивидуальности (формообразование, жанровые приоритеты, прикладное назначение). Осуществлен анализ процесса эволюции, конструктивного совершенствования гармоники в фольклорно-бытовом музицировании, который коренным образом изменил социальную роль баянного искусства, формы концертирования и его репертуарный состав, а также классифицированы его определяющие факторы. Поэтапно прослежено становление профессионального инструментального баянного репертуара в соответствии с основными достижениями в области академизации и профессионализации фольклорно-ориентированных композиций от бытового развлекательного репертуара бесписьменной традиции середины XIX – начала XX в. к усвоению составляющих фольклорного, любительского, эстрадно–развлекательного направлений оригинальным концертно-профессиональным искусством на уровне выразительных средств, жанровых и формообразующих составляющих в творчестве профессиональных композиторов и исполнителей–практиков в начале XXI в. Осуществлено рассмотрение формирования программных требований национальной профессиональной баянной педагогики, издание учебных репертуарных сборников для любительского и профессионального образования и учебников, в которых сочетаются принципы академической педагогики и специфика эстрадно-джазового исполнительства. Признана неоспоримой необходимость решать задачи национальной направленности образования путем изучения и использования фольклорного материала в процессе подготовки студентов к будущей исполнительской деятельности.

Примеры оригинальной индивидуальной трактовки фольклорных первоисточников рассмотрены на наиболее ярких образцах сольного баянного

творчества. Произведения украинских композиторов для баяна соло, обозначенные фольклорной характерностью, рассмотрены в рамках жанровых групп: миниатюры, циклы, масштабные концертные пьесы, сюиты, рапсодии и разновидности сонатных форм. Осуществлена классификация проявлений фольклорного мышления в характере программности, стилистике, жанровых признаках, принципах развития, выразительных способах сочетания фольклорного мышления с другими стилевыми ориентирами (в контексте фольклорного романтизма, неостилистики, в условиях стилевой игры, стилизации, постмодерном мышлении). Определена специфика разновидностей преобразования фольклорного начала в баянной литературе современности на когнитивно-символическом уровне, фольклорно-инструментальной традиции, основ формообразования.

Анализ аудио- и видеозаписей служит доказательством актуальности украинских баянных произведений на фольклорном материале не только в исполнительском репертуаре отечественных интерпретаторов (К. Жукова, В. Зубицкого, В. Куриленко, В. Мурзы, Ю.Федорова, П. Фенюка и др.), но и многочисленных представителей баянного исполнительства России, Чехии, Болгарии, Германии, Италии и других стран (А. Беляева, Ю. Вострелова, А. Дмитриева, Ф. Липса, А. Матросова, Л. Мискова, Э. Симона), что свидетельствует об их художественной ценности, соответствии самым требовательным художественно-техническим запросам украинского искусства на международном уровне.

Фольклорно ориентированное сольное баянное наследие в современном оригинальном творчестве украинских композиторов является существенной и важной составляющей национальной народно-инструментальной традиции. Оно органично отражает удельную природу инструмента в его первоначальный народно-инструментальной развлекательно-прикладной социальной функции, вовлекает в свой арсенал достижения эстрадного акордеонного искусства и одновременно олицетворяет огромный эволюционный путь баяна в контексте академической инструментальной традиции.

Ключевые слова: народно-инструментальное искусство, национально-фольклорные традиции, этнофонические звукоподражания, эстрадно-джазовое направление, баянный репертуар.

SUMMARY

Shamihov A. O. Features perception of folklore in the original music of Ukrainian composers for solo bayan (folklore neoromantizm, neofolkloryzm, new wave folk). – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in Art, speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture. – Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv, 2011.

The thesis deals with specifics expression of characteristic features and principles of folk thinking in bayan compositions of Ukrainian artists in terms of their

stylistics and the specifics of synthesis of national folk traditions, features of European professional art presented through the prism of the artistic personality (shaping, genre priorities, purpose).

Examples of original individual interpretation of the folk sources are studied through the brightest samples of solo bayan artistic work. Heritage of Ukrainian artists for bayan solo, marked by folkloristic characteristics, is viewed in the framework of genre groups: miniatures, cycles, big concerts compositions, suite, rhapsody and sonata form varieties. Classification of folk forms of thinking in program character, stylistics, genre attributes, principles of development, the expression means of combination of folk thinking and other stylistic reference points (in the context of romantic folklore, neostylistics, in conditions of stylistic game, styling, postmodern thinking) is worked out. The specifics of transformation varieties of national music basis in modern bayan literature on the level of folk instrumental tradition, principles of shaping and kohnytive and symbolic level is defined.

Key words: instrumental folk art, national folk traditions, etnofonic onomatopoeia, pop-jazz trend, bayan repertoire.